

ВІДГУК

офіційного опонента проф. Ситченка А. Л. на дисертацію Островської Г. О.
«Формування професійної готовності майбутніх учителів зарубіжної літератури до вивчення біографії письменників у загальноосвітній школі» на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (зарубіжна література).

м. Київ, 2019 р.

Дисертаційне дослідження Островської Г. О. актуальне у контексті нової української школи, зважаючи на його особистісну спрямованість та компетентнісний характер. В анотації до дисертації заявлено про важомий здобуток – наукове обґрунтування методичної системи підготовки майбутніх учителів літератури до вивчення з учнями біографії зарубіжних письменників та технологію формування їх готовності до зазначеного виду професійної діяльності. Хоча проблема вивчення біографії митця – одна з багатьох у системі фахової підготовки майбутнього вчителя-словесника у закладі вищої освіти, вона усе ж потребує свого детального розгляду та глибокого висвітлення в людинознавчому і методичному аспектах. Адже в методиці важливіше розкрити якомога більше питань стосовно певного об'єкта, ніж про різні з них сказати лише дещо (М. Рибнікова). До того ж, особистість письменника невідривна від його літературної творчості, і вивчення біографії є ключовим фактором осягнення твору, що пронизує всі етапи цієї роботи в загальноосвітній школі.

Дисерантка запропонувала цілком віправданий варіант структури тексту своєї роботи, що розгортається в такій логічній послідовності: методологічні засади проблеми → експериментальна методика → змістовий та формальний аспекти її реалізації → ефективність експериментального навчання.

Позитивно сприймається провідна ідея дослідження: здійснювати підготовку фахівців на ціннісних засадах та за допомогою спеціальної системи технологізованого навчання студентів. Трудність у дослідженні полягає в тому, що висвітлення питань має відбуватися двопланово: у розрізі як вищої, так і загальноосвітньої школи.

Опорними у дослідженні справедливо обрані філософські положення стосовно ціннісних пріоритетів у життєдіяльності людини, які можна узагальнити у тріаді: знання – воля – моральність, що дають суб'єкту розум, волю до пізнання та самовдосконалення відповідно до чеснот, прийнятих у суспільстві й людстві загалом. «Ці позиції філософів, – робить висновок здобувач, – закладають основи логіки пізнання, об'єктивність сприймання життя, діалогічного та етичного характеру навчання» (с.41-42). Вони ж і спонукають до вивчення інших людей, приводять до самоаналізу й самооцінки, є рушійною силою пізнання життя і творчості письменника.

Зауважу лише те, що згадуваний у роботі «закон проекції», який передбачає особистісний характер засвоєння інформації та має, очевидно, принципове значення для концепції дослідження, спрацьовує передусім завдяки чуйному серцю, а вже тоді – за допомогою проникливого розуму. Слушним є посилання вченого на думку А. Гельвеція щодо «попереднього знання серця людського розуму», однак не варто оминати і відповідну філософію «першості серця» українського філософа й педагога П. Юркевича.

Якщо під час вивчення твору принциповою є взаємодія думки і почуття, то пізнання особистості автора значною мірою має відбуватися на перетині розуму й моральності його вчинків та всієї життєдіяльності. Оскільки освіта здійснюється в системі цінностей людського розвитку (за В. Огнев'юком), то ціннісний чинник вивчення біографії письменника має реалізуватися у розкритті співвідношень саме розуму й моральності, що узгоджується з концептуальною ідеєю запропонованого Островською І. О. дослідження, в якому задекларовано ціннісний підхід до навчання. В основі аксіологічної

підготовки, як підкреслюється у дослідженні, перебуває формування відповіального ставлення до навчання та наслідків професійної діяльності, що вже передбачає ціннісне наповнення змісту і форм вивчення біографії письменника й літературної освіти загалом.

У роботі підкреслюється фундаментальне значення психологічних знань для забезпечення успішного навчання, на чому неодноразово наголошував і Василь Сухомлинський, за фахом не лише вчитель української мови і літератури, а й психолог. Дисертантка обґрунтовано розрізняє поняття готовності до професійної діяльності та професійної компетентності й фахової майстерності, визначення «були готовим до діяльності» й «діяти професійно (компетентно)» (с.46), відкриваючи простір для професійного розвитку та самовдосконалення.

Засадничу роль у дослідженні мають характеристики професійно-педагогічних умінь, із яких дисертантка виділила три основних компоненти - особистісний, теоретичний і практичний, що дає змогу орієнтуватися на комплексну підготовку цілісної особистості професіонала-педагога, а не окремих, нехай і важливих, якостей учителя. Науковий рівень дисертаційної роботи підвищується завдяки визначенню базових понять пропонованого дослідження, що стосуються не тільки пояснення «готовності майбутніх педагогів до вивчення з учнями біографії письменника» (с.55), а й таких часткових, як тлумачення біографії, творчості як складової життєпису митця, біографічного методу пізнання письменника тощо.

Посилений інтерес викликає аналіз проблеми у предметній дидактиці, зокрема теза про необхідність «дотримуватися подібності у структурі викладу матеріалу про митця з метою полегшення його сприйняття та організації самостійної роботи над біографією письменника» (В.Острогорський) - с. 60. Адже саме ця пізнаваність структури змісту засвоюваних знань передбачає (за Г. Костюком) відповідну систему розумових дій, спрямованих на вивчення матеріалу, що, у свою чергу, зумовлює належну побудову пізнавальних завдань, в яких, за визначенням

Є. Пасічника, закладені певні алгоритми розумових дій. Методологічне значення у дослідженні має ствердження здобувачем вивчення біографії письменника як підготовчої роботи учнів до читання й аналізу його твору, не зважаючи на те, що є думки методистів про підсумкове вивчення життєпису автора вже вивченого твору або й про повне вилучення біографічних відомостей з монографічної теми.

Змістовою є характеристика внеску М. Рибникової в методику вивчення біографії письменника, зокрема стосовно дозвування відомостей про нього (с. 65), однак варто зазначити й розвиток ідей дозвованого вивчення біографії поета у працях О. Бандури.

Розгляд методичних надбань в історичному аспекті дав змогу здобувачу висвітлити міцне предметне підґрунтя розв'язуваної проблеми й дійти висновків щодо педагогічних умов підготовки майбутніх учителів-словесників до вивчення біографії письменника. Із них найважливішими є ідея розгляду біографії письменника в єдності з його творчістю, а також визначені мотиви, принципи і методи цієї роботи в загальноосвітній школі та відомості про те, що для цього вчитель повинен знати і вміти (с. 78-79).

Аналіз проблеми з погляду сучасної методичної науки відкриває перспективи інтеграційних процесів у вивчені суміжних наук та різних мистецтв (Н. Волошина); єдності змісту біографічних відомостей про письменника з формами і методами їх вивчення в загальноосвітній школі (Є. Пасічник); вивчення життєпису митця як важливої складової професійної підготовки студентів-філологів (Л. Мірошниченко); «колюднення» біографії митця внаслідок пріоритетного вивчення його особистості (Б. Степанишин); контекстного підходу до вивчення біографії письменника (В. Гладишев); ідеаційно-концептуального вивчення літератури (Ю. Бондаренко); ціннісно-орієнтаційної складової літературного навчання і виховання (О. Ісаєва); сприйняття інокультурних творів (Ж. Клименко).

Проте поза увагою здобувача залишилася навчально-технологічна концепція літературного аналізу (А. Ситченко), при тому що технологічний

компонент досить вагомий у методичній системі, розробленій Островською Г. О. Варто було не лише згадати, а й висвітлити ідеї вивчення студентами твору «через субстанцію автора», пояснення прози «під впливом авторської свідомості та культурно-історичного процесу» (Н. Романишина); доречно було б більше зважити і на вплив педагогічних ідей діячів літератури на формування вітчизняної методичної думки (Т. Яценко).

Погоджується із дисертанткою в тому, що шкільна практика вивчення біографії письменника має несистемний характер, недостатньо пов'язана з аналізом і синтезом вивчуваного твору. Водночас вивчення студентами-філологами відомостей про письменника, як спеціально професійних, фахових знань представлено в діючих ОПП та ОКХ неповно (с. 94-95), тому, як наслідок, зазначає Островська Г.О., «спеціальні навички не показував ніхто» (С.99).

Отже, предмет дослідження обраний умотивовано, а необхідність теоретико-практичних змін у розв'язанні проблеми обґрунтована достатньо.

У дисертаційній роботі Островської Г.О. представлена авторська методична система формування готовності студентів до вивчення біографії письменника в загальноосвітній школі. Концептуальне значення в цій системі має ствердження того, що «знання, практичні навички та переконання педагогів визначають їхню компетентність та виступають факторами забезпечення якісних освітніх послуг» (с. 106). Відповідно у дослідженні визначені основні напрями підготовки студентів – мотиваційно-ціннісний (аксіологічний), теоретичний (когнітивний) і практичний (праксіологічний)» (с. 108), тобто, йдеться про особистісно-фаховий підхід у справі підготовки майбутнього вчителя-філолога до вивчення життя і творчості митця, що цілком логічно, бо симетрично, адже «пошук мотивації письменницької життєтворчості стане пошуком зasad власної життєтворчості» (с.109).

Через системну діяльність студентів та відповідну організацію мислення, яка передбачає конструювання знань, здобувач вийшла на шлях

технологізованого навчання, діяльності, що забезпечує «інтеріоризацію, ідентифікацію та екстеріоризацію особистості майбутнього педагога» (с.109).

Дослідниця чітко визначила в якості ключових поняття «методичної системи формування готовності майбутніх учителів до вивчення з учнями біографії зарубіжних письменників», «готовності до вивчення з учнями» цієї біографії, ядра системи та її провідної ідеї й мети, принципів та підходів до фахової підготовки, інших важливих складових технології підготовки студентів (с. 114-119).

Стосовно критеріїв, за якими здійснювався моніторинг навчально-пізнавальної діяльності студентів, слід зауважити, що, попри їх структуровану змістовність, в тіні залишаються такі з них, як уміння проводити певну діяльність та їх співвідношення із навичками. Не вказано, зокрема, на пріоритет (або вищість) умінь чи навичок.

Фаховий інтерес викликають визначені у дослідженні макроскладники формувальної системи: когнітивна, праксіологічна та аксіологічна, детально схарактеризовані здобувачем. Когнітивна складова підготовки студентів ґрунтується на філософських та історико-культурних, психолого-педагогічних, літературознавчих і методологічних засадах, що цілком відповідне методології наукового пізнання. Щоправда, когнітивний аспект системи був би повнішим завдяки використанню в дослідженні філософсько-педагогічної концепції П. Юркевича, філософського трактування людини та її меж (Назим Хамітов), літературознавчої типології авторської свідомості (О. Філатова) та інтимного характеру письменницької праці (М. Наєнко), психологічної характеристики художньої творчості – із «Секретів поетичної творчості» І. Франка), що сприятиме вивченю біографії письменника у тіснішому зв'язку з його творчістю.

Праксіологічна складова підготовки студентів передбачає формування у них здатності до виконання розумово-практичних дій, спрямованих на пошук, відбір і систематизацію характерних відомостей про письменника й визначення оптимальних форм і методів вивчення їх з учнями в школі.

Зрозуміла й увага, яку приділяє Островська Г. О. до класифікації цих завдань, структуруючи їх за змістом і складністю, дидактичною метою і спрямованістю. Проте, ця класифікація була б довершенішою, якби завдання ґрунтувалися ще й за способами розумових дій та їх формами (за Н. Салміною), що значно підвищило б їх функціональність.

Висвітлюючи опорні в дослідженні закони життя людини і грані її особистості з погляду філософської науки, Островська Г. О. показує дотичність письменницької долі до історії суспільства, що дає змогу визначити суспільно-історичні домінанти життя людей різних епох, усвідомлення яких наближає до пояснення характерів людей та часів від давньої історії до новітньої у всіх аспектах. На філософській основі об'єктивно-суб'єктивного підходу до пояснення життєдіяльності конкретної людини Островська Г. О. висвітлює взаємодію внутрішнього і зовнішнього світів творчої особистості, що дає змогу глибше усвідомити мотиви й характери, умови й особливості діяльності письменника, а також визначити сутність його художнього світу й красу естетичного ідеалу. Оскільки художній твір є продуктом психічної діяльності митця, то його особистісна характеристика є своєрідним ключем до розуміння прочитаного.

Методологічне значення мають також наведені у дослідженні характеристики джерел і жанрів життєпису митців та образу письменника в літературознавстві, на увазі до яких, до речі, наполягають і самі майстри художнього слова. Звернення вчителя (і викладача) до цієї джерельної бази безумовно сприятиме об'єктивуванню оцінки життя і творчості митця та підвищенню рівня науковості навчального заняття. Те саме можна сказати і про розгляд біографії письменника в системі загальних знань учителя-філолога, особливе місце в якій, на думку дисерантки, посідає теорія цінностей культурної особистості. Стверджується думка про те, що вчитель, як і письменник – це не професія, а спосіб життя, який визначає долю його учнів і, відповідно, творів, наближає людину до усвідомлення сенсу її життя.

Особливий інтерес викликає опис практичної складової запропонованої методичної системи (IV розділ). Методично виведеним є представлений у роботі етапний процес формування практичної готовності студентів до зібрання інформації та формування навчальної моделі (с. 285). Поділяємо думку вченого про те, що вартісною є не сама біографічна інформація, а здатність педагога її зібрати, обробити й викласти (с. 287). Можна тільки додати про роль сприймання цієї інформації студентами/учнями. Позитивним є застосування у навчанні студентів підказок-орієнтирів, що сприяє визначенню опорних знань і відповідних дій, актуальних у справі виконання конкретних пізнавальних завдань і пов'язання методичних задач.

Позитивно, що навчальний процес відбувався за алгоритмами, планами, іншими орієнтирами діяльності, які сприяли формуванню в студентів відповідних розумових дій, що згодом інтеріорізувалися в уміння й навички застосування того чи того способу збору біографічної інформації з урахуванням вікових особливостей.

Щоправда, елементи технологізованого навчання – його певна алгоритмізація (за В. Кларіним), орієнтовані основи розумових дій (за В. Гальперіним, В. Паламарчук) тощо, які використовує Острівська Г. О., мали б тісніше пов'язуватися із психолого-педагогічними засадами побудови формувальної моделі. Адже технологічний процес потребує не лише чіткої логіки та послідовності, а й належного обґрунтування.

Фаховий інтерес викликає підготовча робота, спрямована на формування в майбутніх учителів навичок (чому не вмінь?) побудови повідомлення про письменника. Застосовується технологічний прийом моделювання змісту, форм та умов цього процесу, що надає навчанню цілеспрямованого характеру і сприяє його успішному проведенню. Важливою умовою успішного навчання, вважає дослідниця, є створення на занятті відповідного етнокультурного середовища, сприятливої емоційно-чуттєвої атмосфери, що є необхідним для засвоєння нового матеріалу, особливо описового. Значна увага приділяється комунікації вчителя з учнями, його риторичній

майстерності; важливим засобом підготовки студентів до складання повідомлення про письменника служить технологічна карта цієї роботи, що відповідає формату технологізованого навчання.

Моделювання біографії митця природно вписується в ціннісний простір уроку літератури загалом, сприяючи взаємодії основних складових його мети: навчальної, розвивальної та виховної, відповідно й результату – знань, навичок (а де вміння?) та емоційно-ціннісного ставлення до прочитаного. Відтак значно розширюється біографічний простір письменника (с. 380).

Імпонує двотактний виклад фактів із життя письменника, який здобувач подає за логікою пояснення образу-персонажа, для якого характерні приклади з життя є прямим прийомом творення. Тож наводячи факти з життя, наприклад, Оноре де Бальзака, вчитель намагається пояснити їх значення у житті цього письменника. Водночас зауважимо: даючи завдання студентам підготувати навчальну ситуацію (с. 387), варто якомога повніше з'ясувати поняття навчальної ситуації як такої. Тоді й алгоритм побудови і введення в урок навчальних ситуацій (с. 389) буде сприйматися більш усвідомлено.

Дисертант слушно поєднує у дослідженні сучасні стратегії навчання та контроль знань студентів у підготовці до вивчення життєпису митця в школі: проблемне навчання та діалог культур, поєднання кількох моделей навчання, розробка навчальних проектів, використання ІКТ тощо, – усе це надійно сприяє інтерсуб’єктній взаємодії учасників навчального процесу в школі та ЗВО.

Стосовно опису педагогічного експерименту і його результатів виконано такі дії:

- проведена належна організаційна робота, структуровано його етапи;
- визначено у достатній кількості базові заклади для експериментальної роботи;
- вказано завдання експериментальної роботи і названо очікувані результати;

- показано розроблені критерії результативності експериментальної підготовки студентів;
- схарактеризовано рівні готовності студентів та визначено показники знань і вмінь відповідно до цих рівнів;
- розроблена тематика занять за програмою експериментального навчання (с. 419).

Результати формувального експерименту переконливо доводять ефективність запропонованої дисертантом формувальної моделі.

Висновки з роботи відповідають завданням, поставленим у дослідженні, узгоджуються з висновками до кожного розділу дисертації, основний зміст якої досить повно представлений у чисельних публікаціях здобувача; результати дослідження апробовані належним чином. Щоправда, обсяг дисертації дещо перебільшений.

Зміст автореферату відповідає змістові дисертаційної роботи.

Висловлені зауваження не применшують науково-практичної ваги дисертації і мають рекомендаційний характер.

Отже, дисертація «**Формування професійної готовності майбутніх учителів зарубіжної літератури до вивчення біографії письменників у загальноосвітній школі**» є самостійним, завершеним, теоретично і практично значущим дослідженням, відповідає вимогам, тому Островська Галина Олександровна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (зарубіжна література).

Офіційний опонент –

доктор педагогічних наук, професор
кафедри української мови і літератури
МНУ імені В. О. Сухомлинського

А. Л. Ситченко

ВЛАСНОРУЧНИЙ ПІДПИС

Ситченко А.Л.

ЗАСВІДЧЮ

Нач. відділу кафедри МНУ

імені В.О.Сухомлинського

Дата 14.08.2019